

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ СТ. 35 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Незважаючи на заявлену в законодавстві України політику секуляризму, у державі відбувається інтенсивне та хаотичне зрощення релігійної та політичної площин у різних сферах суспільства. В Україні конституційна норма про відокремлення церкви від держави діє, та на практиці належно не працює, а релігійні організації постійно взаємодіють з державою та беруть активну участь у громадському житті країни. Більше того, взаємодія відбувається не лише декларативно та понятійно, а й підкріплена прийняттям відповідних законодавчих актів та підписанням державно-церковних угод.

Враховуючи перманентну екзистенційну загрозу для нашої держави з боку російської федерації, яка натеper веде агресивну загарбницьку війну проти України, постає проблема необхідності законодавчо закріпити поняття «традиційної релігійної культури українського суспільства», що являє собою християнство Київської церковної традиції, та доповнити положення ст. 35 Конституції України нормами про «партнерську співпрацю». Таким чином відбудеться уніфікація конституційних положень відповідно до діючої на практиці кооперативної моделі релігійно-державної взаємодії, чим буде закріплено право релігійних організацій на участь у громадському житті держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні різні аспекти права на свободу совісті та віросповідання досліджували такі науковці, як: П. Рабінович, І. Мацелюх, О. Биков, А. Колодний, В. Єленський, В. Лубський, А. Яковенко, Л. Ярмол та ін. Однак це питання потребує подальшого дослідження та аналізу у зв'язку з динамічними процесами, які відбуваються в українському релігійно-правовому полі.

Мета статті – аргументувати доцільність доповнення ст. 35 Конституції України нормами про «партнерську співпрацю» та визначити необхідність прийняття окремого закону про засади державної політики у сфері державно-релігійних (конфесійних) відносин у контексті ефективності реалізації права на віросповідання.

Виклад основного матеріалу. З проголошенням незалежності України важливу роль у державі відіграють закони про свободу віросповідання як суб'єктивне юридичне право та релігійні організації як інструмент та система задоволення релігійних потреб. Так, ст. 35 Конституції України регламентовано право кожного громадянина на свободу вибору світогляду і віросповідання [1]. Для громадян України дія ст. 35 забезпечується Законом «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року [2]. Саме цим Законом гарантується право на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечуються соціальна справедливість, рівність, захист прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії; визначаються обов'язки держави щодо релігійних організацій (церков) та обов'язки релігійних організацій (церков) перед державою і суспільством. Також частина третя ст. 35 Конституції передбачає, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви.

Варто зауважити, що чинні положення ст. 35 Конституції про «відокремлення церкви від держави, а школи – від церкви» були дослівно запозичені з декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 19 січня 1919 року. Декрет містив положення, якими закріплювався режим секуляризму, що було зумов-

лено тогочасною соціалістично-комуністичною політикою радянського уряду та запровадженням ідеології воєнничого атеїзму [3].

Незважаючи на заявлену в законодавстві політику секуляризму, замість покращення церковно-духовного суспільного життя на практиці відбувається негативна трансформація системи державно-конфесійних відносин та інтенсивне понятійне зрощення релігійної та політичної царин. Наявні факти загострення міжрелігійних і міжцерковних суперечностей, у суспільстві спалахують нові й актуалізуються за давніми релігійні конфлікти. Відбувається швидке переплетення політичних та етноконфесійних поділів, гуртування конфліктуючих церков із різними політичними та громадськими силами, що мають різні візії державного ладу, національних інтересів і геополітичних пріоритетів незалежної України. Конфронтацію посилюють конфлікти навколо культових споруд, переходів парафій, ворожнечі церковних еліт, втручання у внутрішньоцерковні справи державних органів і місцевих адміністрацій. Створене у 1996 році релігійно-громадське об'єднання «Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій» (ВРЦіРО) не є ефективним у вирішенні конфліктів на релігійній основі. Більше того, ВРЦіРО є консультативно-дорадчим органом, рішення якого мають рекомендаційний, а не імперативний характер.

Виходячи з розуміння природи позитивного права, можна заявити, що конституційна норма про відокремлення церкви від держави діє, але на практиці не працює, а релігійні організації постійно взаємодіють з державою та беруть активну участь у громадському житті країни. Більше того, взаємодія відбувається не лише декларативно та понятійно, а й підкріплена прийняттям відповідних законодавчих актів і підписанням державно-церковних угод. До прикладу, Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським патріархатом від 3 листопада 2018 року, яка визначає систематичне співробітництво щодо конституювання (здобуття статусу) Автокефальної Помісної Православної Церкви в Україні [4]. Згідно зі ст. 2.2 цієї Угоди Україна бере на себе зобов'язання щодо утвердження на території нашої держави певної релігійної організації та здійснювати аналітично-методичну роботу з проблематики відносин між відповідними державними органами та православними релігійними організаціями, узагальнювати існуючий досвід різних країн і виробляти рекомендації з цього питання. Тобто за фактом для дотримання умов Угоди держава Україна мусила зобов'язати певні державні інституції чи органи виконавчої влади забезпечити конституювання окремої релігійної організації на території України, що, на нашу думку, може трактуватися не лише як порушення норм ст. 35 Конституції України, а й визначення певної релігійної конфесії як привілейованої на території України.

Також яскравим прикладом правової взаємодії держава – релігійні організації є Закон «Про Службу військового капеланства» [5], зокрема принцип виплати заробітної плати капеланам. 2 липня 2014 року Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 677-р, яким ініціював запровадження штатних посад військових священників (капеланів) з подальшим працевлаштуванням на ці посади запропонованих релігійними організаціями кандидатур у підрозділи Збройних Сил, Національної гвардії, Державної спеціальної служби транспорту та Державної прикордонної служби з укладенням відповідних трудових договорів та зарахуванням їх до персоналу зазначених військових структур [6]. На виконання цього розпорядження з 1 березня 2015 року набрали чинності зміни у Класифікаторі професій ДК 003:2010, згідно з якими до професійної назви роботи «Священнослужитель» було віднесено додаткову посаду – «Військовий священник (капелан)» [7]. Уже 2017 року Міноборони, Національна гвардія, Адміністрація Державної прикордонної служби та Адміністрація Державної спеціальної служби транспорту ввела 150 одиниць посад військових капеланів, а станом на квітень 2023 року введених посад капеланів лише в ЗСУ було вже 738. З точки зору закону держава не може витратити кошти з бюджету на оплату тих чи інших послуг, що надаються релігійними організаціями, а акредитацію священнослужителя здійснюють саме вони. Крім того, послуги військового капелана не є імперативною нормою для всіх військово-службовців, а лиш для тих, у кого є потреба здійснення певного релігійного ритуалу чи обряду. Також варто повернутися до пояснювальної записки, яка є обов'язковою при прийнятті будь-якого законопроекту. Тож у службовій записці до проекту Закону про Службу військового капеланства № 1915-ІХ вказується, що реалізація проекту не потребує додаткових фінансових і матеріальних витрат за рахунок Державного бюджету України [8]. Та насправді військові капелани, що підписали контракт і служать на своїх штатних посадах, отримують заробітну плату з Державного бюджету

ту, що певною мірою суперечить принципу секуляризації держави і церкви, що ліг в основу ст. 35 Конституції України.

Навіть у контексті освіти варто зауважити, що в Україні у 1992 році у трьох областях – Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській як регіональний та експериментальний курс було введено у школах предмет «Основи християнської моралі». Це викликало багато запитань не тільки через порушення прямої норми Конституції, а й через професійну слабкість священнослужителів, які проводили уроки дітям, відсутність належних програм, навчальних планів, методичної і навчальної літератури. Такі уроки нерідко перетворювались з основ моралі на банальну катехізацію і доведення священнослужителем «істинності і правдивості віри саме його конфесії», що фактично тільки загостило міжконфесійні церковні конфлікти тогочасної України [9]. Наступним кроком у впровадженні вивчення духовно-моральних предметів у державних школах став меморандум про співпрацю Міністерства освіти і науки України, Державного комітету України у справах релігій та Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій від 18 квітня 2000 року, та це не дало жодних позитивних результатів ні для державотворення, ні для духовного розвитку українців.

Станом на сьогодні документом, що визначає взаємодію держави і церкви в освітніх процесах у державних школах, можна вважати угоду про співпрацю між МОН і Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій, яка була підписана 25 серпня 2021 року Сергієм Шкарлетом – міністром освіти і науки України, і Главою УГКЦ Блаженнішим Святославом Шевчуком – черговим головуючим у Раді Церков [10].

Згідно з цією угодою Міністерство освіти погоджується щодо необхідності подальшого сприяння викладанню курсів морального спрямування у закладах загальної середньої освіти та виховання на засадах моральних і духовних цінностей у закладах дошкільної освіти з метою формування у здобувачів освіти засад моральності і духовності та для забезпечення належного виховання молоді. Та, на жаль, на сьогодні не розроблено нормативно-правового механізму, який би врегулював і регламентував закладені в угоді наміри співпраці.

З зазначеного можемо констатувати, що наразі законодавчо та нормативно легалізовано взаємодію релігійних організацій з державою, тому доцільно доповнити вищезазначені положення ст. 35 Конституції нормами про «партнерську співпрацю», що уніфікує конституційні положення з діючою на практиці моделлю релігійно-державної взаємодії та закріпить право релігійних організацій на участь у громадському житті держави.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [11], прийнятий у 1991 році, не може заповнити правових лакун у взаємодії держави і релігійних організацій, адже станом на 2025 рік відбулися величезні зміни і в релігійному середовищі, і в житті релігійних організацій, крім того, змінилося трактування їх статусу та суті у державі та суспільстві. У контексті європейського вектора руху України варто згадати Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) № 190 від 1995 року, згідно з яким Україна взяла на себе зобов'язання ґрунтовно реформувати національне законодавство, що регулює сферу державно-релігійних відносин, задля забезпечення узгодження його із загальноєвропейськими стандартами та для унеможливлення прояву дискримінацій. Крім того, Україна, ставши 9 листопада 1995 року членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), яка після ратифікації в Україні вступила в силу 11 вересня 1997 року. Право на свободу совісті та право на віросповідання передбачено і гарантовано ст. 9 ЄКПЛ [12].

Тому розробка і прийняття окремого закону про засади державної політики у сфері державно-конфесійних відносин є не тільки вимогою часу, а й логічним наслідком узятих Україною на себе зобов'язань. У нормах потенційного законопроекту ми пропонуємо дати визначення і певним філософським, у контексті права на віровизначення та віросповідання категоріям, таким як: віровчення, пастирське служіння, релігійна практика, релігійні святині та символи, соціальне служіння церкви, свобода релігії та віросповідання та ін. Окрім того, враховуючи перманентну екзистенційну загрозу для нашої держави з боку російської федерації, вважаємо за необхідне законодавчо закріпити поняття «традиційної релігійної культури українського суспільства», що являє собою християнство Київської церковної традиції (православ'я та греко-католицизм), яке історично при-
таманне народу України, формувало його культуру та ментальність, і визнане державою та сус-

пільством як загальна цінність і загальне культурне надбання. Крім того, конституційно закріплена традиційна релігійна культура українського суспільства скасує суперечності щодо законності та доцільності багатьох документів, що регламентують державно-церковні відносини. Адже вищезгаданою Угодою між Україною та Вселенським патріархатом визнається «...визначна роль в історії України Православ'я та Православної Церкви, які вже більше ніж тисячу років збагачують духовну й матеріальну культуру країни».

Як наслідок, логічним кроком було б упровадження в програми середньої загальноосвітньої школи екуменічного курсу основ української традиційної культури, який у жодному разі не може супроводжуватись релігійними обрядами. У вищих навчальних закладах доцільним був би курс «Релігії народу України» чи «Філософія культури народу України», тобто курсу наукових дисциплін, предметом якого є історія, філософія, богослов'я (теологія), культурологія та традиції релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України. Ми вважаємо, що обов'язком держави, у контексті становлення здорового українського суспільства, є залучення української церкви до освітнього процесу в державних освітніх закладах. Такі курси мають стати фундаментом для формування основ громадянської свідомості і базуватись на принципах толерантності, плюралізму, демократичності, самоповаги та самовдосконалення з обов'язковим означенням власної національно-історичної та культурної самобутності заради духовного відродження та зростання Української держави.

Важливим питанням у державно-релігійних відносинах є забезпечення повноти трудових і соціальних прав громадян, які навчаються в релігійних (духовних) навчальних закладах, нарівні з громадянами, які навчаються в державних. До цього варто додати необхідність здійснення кодифікації спеціальності професії «священнослужитель», з визнанням права священнослужителів на професійну таємницю та відповідні соціальні гарантії.

Висновки. Сьогодні церква в Україні проявляється як потужна структура громадянського суспільства, змушуючи й певні верстви населення і державну владу до відповідного способу дій та дотримання певних норм. Тому, враховуючи роль релігійних організацій як соціальнорегулюючих інституцій, можна зробити висновок, що законодавчо закріплена і конституційно гарантована кооперативна модель взаємовідносин держава – церква (релігійна організація) є логічним продовженням ефективної практичної співпраці. Важко переоцінити роль релігійних організацій у таких сферах, як: формування ідеї здорового способу життя, зміцнення інституту сім'ї, соціальна інтеграція осіб з особливими потребами, соціальна реабілітація, захист суспільної моралі та культурно-просвітницька діяльність, яка пов'язана зі збереженням традиційної релігійної культури українського суспільства та національної самобутності.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
3. Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» 22 січня 1919 р. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2003. 21. С. 49–50. URL: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2003_21_2_50
4. Угода про співробітництво та взаємодію між Україною та Вселенським Константинопольським патріархатом від 3 листопада 2018 року. URL: www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745_1551875784.pdf
5. Про службу військового капелана: Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>
6. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 677-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-p>
7. Про затвердження зміни до національного класифікатора України ДК 003:2010: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 18.11.2014 р. № 1361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1361731-14>

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» від 11.12.2023 р. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/330d90b5-d40e-4c58-a41b-15c56e0f43fc
9. Терлецький Р. В. Проблема викладання релігієзнавчих наук в українських навчальних закладах. Актуальність впровадження ідеологічних засад у школах післявоєнної України та світова практика (на прикладах Німеччини, Польщі, Ізраїлю, Франції, США, Китаю, Фінляндії та Туреччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Випуск 80.1. С. 588.
10. Було підписано Угоду про співпрацю між МОН і ВРЦіРО. 25.08.2021 р. *Офіційний вебсайт Української Греко-католицької церкви*. URL: archives.ugcc.ua/articles/ugoda_pro_spivpratsyu_mizh_ministerstvom_osviti_i_nauki_ukraini_ta_vseukrainskoyu_radoyu_tserkov_i_religiynih_organizatsiy_94174.html
11. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.
12. Терлецький Р. В. Проблема реалізації права на альтернативну військову службу в період воєнного стану та мобілізації. *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Випуск 35. Київ, 2024. С. 695.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 vid № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text
2. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 23.04.1991 roku № 987-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text
3. Dekret Tymchasovoho robitnycho-selianskoho uriadu Ukrainy «Pro vidokremlennia tserkvy vid derzhavy i shkoly vid tserkvy» 22 sichnia 1919 r // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2003. 21. С. 49–50. URL: http://resource.history.org.ua/publ/gpu_2003_21_2_50
4. Uhoda pro spivrobitnytstvo ta vzaiemodiiu mizh Ukrainoiu ta Vselenskym Konstantynopolskym patriarkhatom vid 3 lystopada 2018 roku. URL: www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/65/02/39d5327fe27135d96c04d0f53e1e5745_1551875784.pdf
5. Pro sluzhbu viiskovoho kapelana: Zakon Ukrainy № 1915-IX vid 30 lystopada 2021r. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text
6. Pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh, Natsionalnii hvardii, Derzhavnii spetsialnii sluzhbi transportu ta Derzhavnii prykordonnii sluzhbi: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.07.2014 r. № 677-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677- 2014-r.
7. Pro zatverdzhennia zminy do natsionalnoho klasyfikatora Ukrainy DK 003:2010: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 18.11.2014 roku № 1361. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1361731- 14
8. Poiasnuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia prav viiskovosluzhbovtiv ta politseiskykh na sotsialnyi zakhyst» vid 11.12.2023 r. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/330d90b5-d40e-4c58-a41b-15c56e0f43fc
9. Terletskyi R. V. Problema vykladannia relihiieznavchykh nauk v ukrainskykh navchalnykh zakladakh. Aktualnist vprovadzhennia ideolohichnykh zasad v shkolakh pisliavoiennoi Ukrainy ta svitova praktyka (na prykladakh Nimechchyny, Polshchi, Izrailiu, Frantsii, SSHa, Kytaiu, Finliandii ta Turechchyny). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo*, Vypusk 80.1. 2023. S. 588.
10. Bulo pidypsano Uhodu pro spivpratsiu mizh MON i VRTsiRO. 25.08.2021 r. *Ofitsiyni vebseit Ukrainskoi Hreko-katolytskoi tserkvy*. URL: archives.ugcc.ua/articles/ugoda_pro_spivpratsyu_mizh_ministerstvom_osviti_i_nauki_ukraini_ta_vseukrainskoyu_radoyu_tserkov_i_religiynih_organizatsiy_94174.html
11. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy 23 kvitnia 1991 roku № 987-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 1991. № 25, st. 283.
12. Terletskyi R. V. Problema realizatsii prava na alternatyvnu viiskovu sluzhbu v period voiennoho stanu ta mobilizatsii. *Pravova derzhava: Shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy*. Vypusk 35. Kyiv, 2024. S. 695.

Терлецький Р. В. Деякі аспекти удосконалення норм ст. 35 Конституції України у сфері державно-релігійних відносин

У статті досліджено доцільність доповнення норм ст. 35 Конституції України та актуальність прийняття окремого закону про засади державної політики у сфері державно-релігійних (конфесійних) відносин у контексті ефективності реалізації права на віросповідання.

Наголошено, що чинні положення ст. 35 Конституції про відокремлення церкви від держави, а школи – від церкви на сьогодні втратили свою практичну актуальність, адже були дослівно запозичені з декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви», який проголошував ідеологію воєнничого атеїзму.

Звернуто увагу, що, незважаючи на заявлену в законодавстві політику секуляризації, на практиці відбувається негативна трансформація системи державно-конфесійних відносин та інтенсивне зрощення релігійної та політичної царин.

Зауважено, що різноманітними законодавчими актами та угодами вже легалізовано взаємодію релігійних організацій з органами влади. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які визначають державно-релігійні відносини та зроблено припущення, що така взаємодія може трактуватись як порушення норм ст. 35 Конституції України.

Зроблено висновки про те, що є необхідність доповнити положення ст. 35 Конституції України нормами про «партнерську співпрацю», що уніфікує конституційні положення відповідно до діючої на практиці моделі релігійно-державної взаємодії. Також запропоновано законодавчо закріпити поняття «традиційної релігійної культури українського суспільства», що являє собою християнство Київської церковної традиції, а в навчальних закладах ввести курс наукових дисциплін, предметом яких були б історія, філософія, богослов'я (теологія), культурологія та традиції тих релігій, що мають (або мали) відчутний вплив на історію і культуру України. Такий курс має стати фундаментом для формування основ громадянської свідомості і базуватись на принципах толерантності, плюралізму, демократичності, самоповаги та самовдосконалення з обов'язковим означенням власної національно-історичної та культурної самобутності заради духовного відродження та зростання Української держави.

Ключові слова: релігія, свобода віросповідання, свобода совісті, релігійна освіта, партнерська співпраця, традиційна релігійна культура, військові капелани, релігієзнавство, кодифікація професії, атеїзм, секуляризм, національна самоідентифікація, традиційна релігійна культура.

Terletsky R. V. Certain Aspects of Improving the Provisions of Article 35 of the Constitution of Ukraine in the Sphere of State-Religious Relations

This article explores the expediency of amending the provisions of Article 35 of the Constitution of Ukraine and the relevance of adopting a separate law on the principles of state policy in the field of state-religious (confessional) relations in the context of the effective implementation of the right to freedom of religion.

It is emphasized that the current provisions of Article 35 of the Constitution concerning the separation of church and state, as well as the separation of school from church, have lost their practical relevance. These provisions were directly borrowed from the decree of the Provisional Workers' and Peasants' Government of Ukraine "On the Separation of Church from State and School from Church," which proclaimed an ideology of militant atheism.

Attention is drawn to the fact that despite the officially declared policy of secularization in legislation, in practice, there is a negative transformation of the system of state-confessional relations and an increasing intertwining of religious and political spheres.

It is noted that various legislative acts and agreements have already legalized the interaction between religious organizations and government authorities. An analysis of normative legal acts governing state-religious relations has been conducted, leading to the assumption that such interaction may be interpreted as a violation of Article 35 of the Constitution of Ukraine.

Conclusions have been drawn regarding the necessity of supplementing Article 35 of the Constitution of Ukraine with provisions on "partnership cooperation," which would align constitutional provisions with the de facto model of religious-state interaction. It is also proposed to legislatively establish the concept of the "Traditional Religious Culture of Ukrainian Society," which represents Christianity of the Kyiv Church Tradition. Additionally, it is suggested to introduce a course in educational institutions covering academic disciplines such as history, philosophy, theology, cultural studies, and traditions of religions that have had (or continue to have) a significant influence on the history and culture of Ukraine. Such a course should serve as a foundation for shaping civic consciousness, based on the principles of tolerance, pluralism, democracy, self-respect, and self-improvement, with a mandatory emphasis on national-historical and cultural identity for the sake of the spiritual revival and growth of the Ukrainian state.

Key words: religion, freedom of religion, freedom of conscience, religious education, partnership cooperation, traditional religious culture, military chaplains, religious studies, professional codification, atheism, secularism, national self-identification, traditional religious culture.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-448-453